

33927

BOLESŁAW ŚLASKI

PRZYCZYNKI

DO SŁOWNICTWA MŁYNARSKIEGO

KĘPNO 1934
CZCIONKAMI DRUKARNI SPÓŁKOWEJ W KĘPNIE

3876411

180810

BOLESŁAW ŚLASKI

PRZYCZYNKI

DO SŁOWNICTWA MŁYNARSKIEGO

KĘPNO 1934.
CZCIONKAMI DRUKARNI SPÓŁKOWEJ W KĘPNIE

1000183036

Ze zbiorów
KIK STADTMÜLLERÓW

Objaśnienie skrótów.

Gwar. — Słownik gwar polskich Karłowicza.

Kic. — Fr. Al. Kicki, młynarz. O młynarstwie czyli Podręcznik do użytku pracowników kunsztu młynarskiego — Warszawa 1889.

Lin. — Słownik Lindego.

Matl. — Wł. Matlakowski: Zbiór wyrazów ludowych dawnej ziemi Czerskiej w Sprawozdaniach Kom. Język. Akad. Um. w Krakowie IV, 362 — 373.

Mwł. — Materiały własne, oparte na żywej mowie młynarzy i zbierane głównie pod Warszawą i Ciechocinkiem.

War. — Słownik Warszawski.

* uwypatnia nieobjęte słownikami formy lub znaczenia.

Matymuszki Młyn

+ u mnie młyna

AKADEMIA BÓRNICZO-HUTNICZA
w KRAKOWIE

BIBLIOTEKA

I 33927

N2B 16076

DAR

A.

***Anszlag** (Matl.), p. **Targacz**.

B.

Balja (Lin. i War. 2), p. **Łub**.

***Bakiel**, koło niewielkie na wale z nawiniętą liną (kołowrót poziomy) do dźwigania w górę worków ze zbożem w wiatraku, Mwl.

***Burtnica** (Matl. i War. **bortnica**), wąska skrajna listwa u śmigi wiatracznej. Mwl. Por. **Napiór**.

C.

Cewa, ***Céwia**, **Céwie**, ***Cewo**, mniejsze koło zębate w maszynierii młyńskiej, zwane również **trybem**, a gdzieniegdzie **sześciornia** lub **sześciórnia**. „Okuwać **cywie**“ Kic. 17. „Działanie **cewi**“ Tamże 115. „Laski = grabowe walce w **cewiach**“ Matl. „**Cewo** w żelazo oprawne“ dok. 18 w. Por. ros. **céwje**, **cywje** (jakornoje), górna wałkowata część kotwicy, laska kotwiczna, ciągło. **Cewie** składa niekiedy sześć lasek (**cewek**), stąd też nazwa **sześciornia** (**sześciórnia**), ros. szestiernià.

D.

Dranice, **Dranki**, materiał darty, deszczułki cienkie a lekkie do wypełniania powierzchni śmig wiatracznych, zwane również **szplisem**. P. **Napiór** i **Plachta**.

Dusiec, „belka w stawidle pierwsza, naciskająca na koło młyńskie“ Matl. Dokładne to określenie, w części tylko powtórzone w War., pozwala zarazem wskazać etymologię: **dusić** = cisnąć, przyciskać. Dziwne, że dla Karłowicza w Gwar. jest ona zagadką.

Dyszal, belka długości 20 łokci (11,5 m.) do nakręcania wiatraka.

G.

Ganek, para kamieni do mielenia, należycie doszykowana, inaczej **złożenie**; również para kamieni, odpowiednio dobranych, do

czyszczenia zboża we młynie, nm. Mühlgang, ros. mielniczny postaw. „Tak przysposobiony **ganek** nie mieie zbyt gorąco” Kic. 39. „Młyn o dwóch **gankach**”. P. War. 8.

***Gospodarski**, o młynie albo mlewie: zwyczajny, na domową potrzebę. „Každy młyn, choćby tylko do **gospodarskiego** mlewa miał przeznaczenie” Kic. 111.

J.

Jagielnik, „rodzaj żaren do wyrobu krup jaglanych z prosa” (Matl.); „stępy do otlukiwania prosa na jagły” Mwl. Błędnie War. określa ten przyrząd, jako „młyn”.

Jałowy upust, p. **Upust**.

***Jemny**, o kamieniu młyńskim: zbyt rozdrabniający mielone ziarno. „Kamienie są nadzwyczaj **jemne**, t. j. robotę zanadto rozmięłają” Kic. 40 uw. Wyraz ten znany jest słownikom (Gwar. i War.) tylko z kaszubszczyzny. Etym. **Im** (**imać**). W częściejście wyraz ten ma znaczenie przenośne: **pojętny**, zaś ros. **jomkij** = pol. **pojemny**, znacznej objętości.

K.

***Kadź** p. **Łub**.

Kamieniowe mienienie, na kamieniach (mazurach, francuzach, ślązakach) w przeciwieństwie do nowoczesnego **walcowego**.

***Klatka**, wiatraka: korpus, szkielet. (Kic. 88).

Kołowrót wiatraka: umieszczony nazewnątrz wał o pionowej osi, służący do obracania **dyszla**, a wraz z nim budynku wiatracznego; połączony jest łańcuchem albo grubą liną.

***Korcarz**, młynarz, zwłaszcza do pomniejszego mlewa, zwany gdzieindziej **mielnikiem**. Mwl.

Korcówka, koła wodnego: łopátka, skrzydło do nabierania wody na obwodzie, ros. kowsz, nm. Radkasten. Rzadsze formy: **Karcówka** (Gwar. i Kic. 113) oraz **Korcówka**, którą War. niesłusznie poczytuje za przestarzałą i objaśnia niedokładnie: „szufel”, gdyż Mrongowjusz, opierając się na słowniczku wrocławskim Bandtkego, pisze: „**Korcówka**, eine Schaufel im Mühlrade”.

* **Korieczniak**, forma równorzędna do **Koriecznik** = koło wodne **korieczne** czyli nasiębiejne, nm. **oberschlächtiges Wasserrad**.

***Kozlak**, najpospolitszy w naszym kraju wiatrak, mający za podstawę **koziół**, t. j. wiązanie z donośnego drzewa. Prócz

*lepiej Radzelle, niż R-K =
miej(-) barkowa*

koźlaków i zwyczajnych ulepszonych wiatraków, są jeszcze: **holendry i amerykańskie**. Kic. 86.

Krupiarnia, ros. krupodiornia, p. **Perlak**.

Kurzyrna, p. **Rozkurz**.

L.

***Leżanka**, przyrząd młynarski do czyszczenia zboża (**pucmaszyna**) w formie podłużnej skrzyni. Mwł.

Ł.

Łątka, słupek stawidłowy ruchomy, pionowa sztuka drzewa w upuście. „**Łatki** urządzić tak, aby w czasie przechodu lodów lub przy letnich powodziach z łatwością wyjąć się dały” Kic. 103. „Aby **łątka** w bystrzu na bok nie wysunęła się” Tamże 104. War., określając znaczenie: „słup w podwalinie”, „słup w ścianie” (1d i 2), pisze wbrew temu: „sztuka drzewa leżąca **poziomo** na słupach stawidłowych” (3), co zacierpnięte jest z Kozłowskiego, który używa pisowni: **ładka** (Śl. Leśny, 46). Nazwa powyższa ma niewątpliwie to samo źródło etymologiczne, co i **chład**, p. Śl. Etym. Brücknera.

***Łoić**, kamień młyński: zanieczyszczać czosnkiem lub cebulą, znajdującymi się w mielonem ziarnie (Kic. 43). Forma dokonana: **zaloić**.

Łub, **Łubie**, także ***kadz**, pospolicie **balja**, drewniana osłona, zazwyczaj z klepek, na kamienie młyńskie, zapobiegająca rozpylaniu się mlewa (War. 7 i Gwar). Kic. 43 i 44: „Gdy nie mamy **balji (kadzi, łubiów)**... „**Balje** zakładać dosyć obszerne”.

M.

Mącznica, pozioma belka znacznej grubości, wsparta na **stembrze** i unosząca wiązanie wiatraczne. Matl. przywodzi formę różnorodną: **mocnica**, która wyjaśnia zarazem źródło nazwy.

Miecz, w wiatraku: „dębowa deseczka szerokości dłoni, prostopadłe utwierdzona w śmidze” (Matl.); „podłużna **szprosa** w skrzydle wiatracznem” Mwł. War. niewłaściwie traktuje tę nazwę, jako gwarową, skraca objaśnienie Matl. i podaje ją w liczbie mnogiej. Wyraz pospolity w mowie cieśli.

Mielnik, p. **Korcarz**.

Młynica, korpus młyńa wodnego, drewniany albo murowany, niekiedy znacznej wysokości (Kic. 110).

N.

Napierzać, wiatrak: wkładać **plachty** w śmigi, by wiatr wnie dął; zapełniać dranicami powierzchnię skrzydeł. Przec. **Wypierzać**.

Napiór, materiał drzewny do **napierzania** wiatraka czyli „opierzania” jego śmig, złożony zwłaszcza z cienkich deseczek, bardzo lekkich. „**Napiór** składa się: z burtnic, mieczów, płacht i szponek” Mwł. Por. ros. **piero, podpiorka i podpiorok** na oznaczenie łopatek czyli deszczulek koła wodnego (młyńskiego).

O.

***Omleć**, kamienie: użyć po raz pierwszy do mlewa, zużyć cokolwiek przez mielenie (Kic. 47).

***Oparnia**, obudowanie z drzewa przy kole młyńskim, należycie ogacone, a niekiedy i ogrzewane, przykleć kołowa. „Koła wodne, choćby i dobrze obudowane w **oparni**, podlegają obmarzaniu” Kic. 83. „**Oparnia** z drzewa znacznej grubości, właściwiej z okrągłaków” Tamże 115.

***Oszarować**, p. **Szarować** (Kic. 57).

***Ożubrować**, p. **Żubrować** (Kic. 11).

P.

Paprzyca, okucie oka czyli otworu w kamieniu młyńskim (żarnowym), w którym obraca się oś, zwana **wrzecionem**; również i samo to wrzeciono, pionowy pręt żelazny, czop, na którym kamień chodzi, djał. **poprzyca** i **popryca**, ros. **paraplica**, p. Sł. Etym. Brücknera poz. **Paprać**. „**Paprzyca** do takich kamieni musi koniecznie być stałą, nie balansową” Kic. 10. Gwar., a za nim War. podaje jeszcze formę równorzędną **parcica** (otwór okuty kamienia żarnowego), która istniała i w staropolszczyźnie, jak świadczy opis herbu Kuszaba z 1410 roku: „**łapis molaris, zarnow z parczyczą**”, cyt. z Ks. Sąd. Sandom. w Brücknera: „Przyczynkach do dziejów języka polskiego” ser. III – Kraków 1914, s. 76. Opis tego samego herbu podaje i Linde p. poz. **Paprzyca**: „kamień młyński dogóry postawiony, z żelazcem zwyczajnym we śródku etc.” (z 18 w.). Przypuszczam, iż **parcica** poszła z ***warcicy** (por. **warcula** na Podhalu), jak **partać** wrzecionem z **wartać**, a utwierdza mnie w tem domniemaniu fakt, iż serb. **paprica** oznacza również bąka, frygę czyli naszą **wartakę (wartaczkę)**.

Para kamieni a. walców, p. **Złożenie**.

Parcica, p. **Paprzyca**.

Perlak, 1. a. **Krupiarnia**, młyn do mielenia krup; 2. urządzenie mechaniczne do wyrobu pęczaku i kasz jęczmiennych. Mwł.

Perlik, młot ręczny do kucia kamieni młyńskich (Kic. 13); podobny młot używany jest przez kamieniarzy, górników, kowali, brukarzy i mularzy. W czeskim nazwa brzmi identycznie, ros. ба́лда, kołotuszka, nm. Faustel. War. niewłaściwie różniczuje znaczenie wyrazu, przyczem podaje, jako odrębną pozycję, formę **berlik**.

Plachta, powierzchnia śmigi wiatracznej, utworzona z cienkich tarciczek, w które wiatr dmie, ros. **połotience**. War. błędnie traktuje ten wyraz jako gwarowy (2e), gdyż jest technicznym. U ludu wodnego oznacza: żagiel czyli skrzydło do jazdy statkiem, stp. wietrznik, velum.

Pod, **Poddek**, **Pójd**, w młynie: znaczne podwyższenie, deskami wysłane, na którem umieszczone są kamienie z porębinami, kosz i inne części przyrządu do mielenia. Trzy powyższe formy, jako równorzędne, podaje War., opierając się na Gwar., który streszczone przezemnie objaśnienie czerpie ze słowniczka prowincjonalizmów podolskich Kremiera 1863, poz. **Poddek**, **Pójd** oznacza nawet piętro w stodole: „Nad boiskiem był **pójd** czyli strych, gdzie składano zwykle siano” Opis miasteczka Muszyny w „Ziemi” N. 46/1913 r., str. 742. Tu należą również niewłaściwie przez War. wyodrębnione pozycje: **Pud** (2), „w młynie strych podwyższony do składania worów przy koszu, na którym zboże nasypują” (Lin.), **Pód**, tudzież **Płydy**, „mł. płyta, podstawa pod kamień” (Gwar. objaśnienia tego drugiego terminu zgoła nie podaje, zaznaczając tylko, iż zapisany został w Rzeszowie przez Prackiego). Etymol. stsl. **pod**, czes. **půda** (L. Malin.), serb. **pod**, ros. **pod** = trzon, tło, podstawa ogniska, nm. **Boden**. Ten sam pierwiastek tkwi w wyrazie złodziejskim **bojdek** = strych, zanotowanym przez Estreichera i podanym w War., tudzież w nieznanej słowniku nazwie **podowisko** = podstawa pod stertę zboża (Siedleckie), in. **spodowisko**.

Podbudynek wiatraka, także **stolec**, podstawa, którą tworzą: **pozajdy**, **zastrzały** i **siodło**. Mwł.

***Podelga**, „sprężyna do unoszenia zlekką bieguna, t. j. kamienia młyńskiego ruchomego” Matl., powt. w Gwar. Etymologia: lud. **podelżyć**, **ułyć** = unieść, dźwignąć nieco w górę.

Podrazka, „żelazne kliniki, podbijane pod kamień młyński, celem ustawienia go poziomo” Matl. War. zmienia bez podstawy: „jeden z kliników żelaznych”, tak samo jak i objaśnienie formy

równorzędnej: **podraza**, podanej przez Świątką, p. Gwar. Nazwa ta winna być traktowana jako techniczna i łączy się etymologicznie ze słowem: **podrażać**, podbijać, wrażyć od spodu.

***Podwieczorkowy** wiatr a. z **podwieczorka**, u wiatraczników: południowo-zachodni, z zimowego zachodu. Przeciw. północno-zachodni, z letniego zachodu. Por. słowieńskie: wiatr z **wieczora** = z zachodu, Hilferding 189.

Pogródki, p. **Upust roboczy**.

Pojazdy, „dwie belki, na których ślizga się wiatrak w czasie obracania go” Matl. Wbrew War. (p. **Pojazd** 6) wyraz poczytywać należy za techniczny, por. u mnie: **Podbudynek**. Anal. termin żeglarski **pojazda** = wiosło, narzędzie do jazdy statkiem.

***Pojedynek**, o wiatraku: mający jeden tylko **ganek** czyli **złożenie** kamieni lub walców do mielenia. Kic. 89.

Ponur, pomost w spodzie upustu, pochyło ułożony w kierunku od stawidła, po którym woda spływa. „Zabezpieczenie upustu od wypłukania ziemi **ponurem**” Kic. 102. War. niewłaściwie wyodrębnia jeszcze trzy inne formy, daleko rzsadsze: **ponora**, **ponura** (objaśnienie z Gwar.) i **ponury most**, p. mój artykuł **Podnarcie**, **Podnartko** w Pr. Fil. VII, 195.

Pód, Pójd, Pud, p. **Pod**.

***Przeciąg**, jednostajny ruch skrzydeł wiatracznych. Kic. 88.

***Przemlew**, przemiał. Mwl.

***Przyskocz**, przy kole wodnem, toż co **Skok**: „dno wygięte w zastosowaniu do koła wodnego, dość blisko je otaczające, celem uniknienia straty wody, nrm. Kröpfung, fr. saut” Łabęcki: Słow. Górniczy. (War. błędnie powtarza: „**przy wale** wodnym”). „W miejsce **przyskocza** dajmy podłogę nieco obniżoną i w poziomej linii ku wylotowi wody” Kic. 113.

***Pytlówka**, 1. mąka pytłowa (przec. **razówka**); 2. opłata za pytlowanie, w szczególności datek młynarczykowi od spytłowania mąki, p. Matl. i Gwar. Datek taki zowią też: ***pytłowe**. „Mlewo wolne bez macy i **pytlówki**” ex priv. veteri Mrongow. Pospolite te nazwy opuszczono zupełnie w War.

R.

Razy, na kamieniu młyńskim: p. **Wygony**.

***Roboczy upust**, p. **Upust**. (Kic. 94).

***Robota**, produkt mielony, ziarno, poddawane działaniu kamieni

lub walców. Kic. 38: „aby **robota**, wchodząca między kamienie, nie doznawała odrazu silnego oporu, lecz stopniowo była rozdrabniana”.

Rozkurz, „pył z mąki, rozchodzący się w czasie mielenia” War., inaczej **kurzyna** (Lin.) i **rozkurzyny** (Sł. Wil.), niewłaściwie tworzące w War. odrębne pozycje, wreszcie **stochmal** (**stochmiał**), ob. **Rozkurz** albo **rozkurzenie** oznacza również ubytek mąki przy jej wyrobie wskutek rozprószek. „Na **rozkurzenie** liczy się 5⁰/₀” Kic. 56.

S.

Siodło, lekka sztuka drzewa, służąca na podkładkę, nm. Sattelbalken. P. **Podbudynek** i **Walnica**.

***Stawidło**, wewnątrz wiatraka: urządzenie do zatrzymywania go w biegu. Określenie Matl. „osobna ciężka obręcz drewniana z odpowiednim przyrządem do wstrzymywania wiatraka”, powtórzone w Gwar, zostało pominięte przez War., który przytacza tylko pospolitsze znaczenie wyrazu, znane już Lindemu: za twór, przegroda w upuście do zatrzymywania lub wypuszczania wody, czes. stawidlo, ros. wieszniak (zam. wierszniak), u ludu podhalskiego **odrażnica**. „**Stawidła** (upustowe) różnemi naleciałościami zawalone” Kic. 104.

***Stember**, potężny słup, pionowo ustawiony, który dźwiga cały wiatrak. „Sztuki drzewa na wał, mącznicę i **stember** muszą wytrzymać miarę do 30 cali w kant” Kic. 88. War. podaje formę: **Sztember**, zaczerpniętą ze Słow. Wil., a właściwie Słow. Leśn. Kozłowskiego, tudzież **Sztyber**, jako odrębną pozycję, przytaczając pod 3. objaśnienie Matl. Ale tenże Matl. posługuje się i formą: **sztymber** (wiatraczny), por. Gwar. **Zastrzał**. Co do etymologii. p. mój artykuł: „Stp. steber i jego odmianki” Pr. Fil. X, 319. Zdr. **s(z)temberak** = słupek pionowy, a właściwie pionowa oś z żelaza, przechodząca przez **mącznice**, z których dolna spoczywa na podmurowaniu, w wiatrakach nowszej konstrukcji, nie koźlakach. Mwł.

Stochmal, także ***stochmiał**, toż co **rozkurz**. „**Stochmal** = proch mączny albo co najmielsza mąka, która, idąc w kurzawę, sady się na ścianach i dachach młyńskich” cyt. 16 w. u Lin. „Kaszkę wypytłować z pyłu mącznego czyli **stochmalu**” Kic. 70. „**Stochmiał**” Mwł.

Stolec wiatraczny, p. **Podbudynek**.

***Stół walcowy**, złożenie walców do mielenia, nm. Walzenstuhl, ros. walcewoj postaw. Kic. 56.

***Szarować**, ziarno: przepuszczać **na szaro**, przemiałać grubiej. „**Szarowanie** ziarna jest jakby dalszym ciągiem żubrowania” Kic. 57.

f **Sześciornia, Sześciornia**, p. **Cewa**. Kic. 17 i 115. P. **Sześciornia** War. i **Cewie** Pr. Fil. IV. 805.

***Szplis** (nm. Spleisse), p. **Dranice**.

Szponka, w śmidze wiatracznej: „zatyczka drewniana, by płachta z niej nie wyleciała” Matl. „Listwa poprzeczna do zamykania płacht, zwana też **szprosa**” Mwl. War. błędnie uważa ten wyraz za gwarowy, gdyż w analogicznym znaczeniu pod postacią **szpona** znany jest w języku górniczym już od połowy 17 w., p. Łabęć.

? + ***Szprosa**, p. **Miecz i Szponka**, z nm. Sprosse.

***Szrank**, w młynach wietrznych: odpowiednie wygięcie napioru, wychylenie skrzydeł za wiatrem. Kic. 89. Etym. nm. Schwang = rozmach, zapęd.

Sztember, p. **Stember**.

***Sztorcować**, ziarno: obcinać końce z miotelki. „Ganek, na którym zboże ma się **sztorcować**” Kic. 11.

***Sztraba**, p. **Zastrzał**. Por. **Straby** w War., nm. Strebe.

Sztyber, Sztymber, p. **Stember**.

Śmiga, skrzydło wiatraczne, pospolicie tak zwane, rzadziej **wijadło**, p. Pr. Fil. VIII, 98, ros. mach, fr. volant. „**Śmigi** daje się zwykle od 30 do 40 łokci długości” Kic. 88. Etymol. **śmigać** = machać, wywijać. War. zanadto rozszczęgólnia tę pozycję, przyczem nie uwydatnia i obcego jej źródła, które dotyczy N. N. 8, 9, 10 i 11.

T.

***Targacz**, toż co Matl. **anszlag**, szczegółowo przezeń opisany: „przyrząd do poruszania pytła, dziś prawie wyszły z użycia” Mwl.

Tryjer, zdr. **tryjerek**, przyrząd do czyszczenia zboża, mianowicie do wybierania groszku, kąkolu i innych okrągłych obcych zbożu cząstek, z franc. trieur = sortownik. War. traktuje tę nazwę jako dialektyczną, przyczem źródła nie wskazuje.

U.

Upust, śluza, kanał, sztuką wykonany, ze stawidłem. — ***roboczy** cz. **pogródki**, któredy woda dochodzi do koła młyńskiego; — **jałowy**, spiętrzący poziom wody, którym odchodzi również podczas przyboru zbyteczna woda oraz kra. „**Roboczy upust** musi mieć próg w odpowiedniej do spadku wysokości, **jałowy** zaś, o ile się da, najniżej budować trzeba” Kic. 95. „Aby woda w czasie powodzi należyte pomieszczenie w oknach **upustu** znalazła” Tamże.

W.

Walnica, belka, będąca podstawą wału wiatracznego, który opiera się bezpośrednio na **siodle**; belka, ponad wałem koła młyńskiego wpoprzek leżąca, w której osadzona jest panewka.

Walnik, koło wodne podsiębierne, nm. unterschlächtiges Wasserrad. Por. **Korzecznik**.

***Wiatracznik**, ***Wietrznik**, młynarz wietrzny. Por. **Wodnik**.

***Wijadło**, p. **Śmiga**.

***Wodnik**, młynarz wodny. „Nie radziłbym wiatracznikom stawać do konkursu z **wodnikami**“ Kic. 87.

Wrzeciono, p. **Paprzyca** (War. 4 i Kic. 10).

***Wygony**, **Razy** na kamieniu młyńskim: wykuvane oskardem lub młotkiem-perlikiem kliny, rowki na powierzchni w celu ułatwienia dostępu powietrza gankowi. „**Wygony** możemy zakładać owalne, cyrklaste, od punktu środkowego kamienia do skraju“ Kic. 40. „**Razy** dają się stosownie do jądra kamieni“ Tamże 80.

Wypierzać wiatrak: wyimować płachty ze śmigi celem osłabienia siły wiatru. Matl. i Mwł. War. błędnie traktuje to wyrażenie techniczne jako gwarowe. Por. **Napierzać**.

***Wystroić** skrzydła wiatraczne, urządzić w nich **napiór**, p. t. w. Mwł. „**Wystrojenie** śmig“ Kic. 89.

Z.

***Załoić**, kamień: p. **Łość**.

***Zamelek**, ziarno, wychodzące z pod kamienia po raz pierwszy, próbne mlewo. Kic. 40. Por. **Wymelek** War.

***Zapędny**, zamaszysty, trudny do powstrzymania w biegu. „Wielkie koła młyna srodze **zapędne**“ Konopnicka: „W starym młyńie“.

***Zaprawiać** ziarno: kropić wodą przed mieleniem. Kic. 28.

Zastawiać wiatrak, nakierowywać za pomocą **dyszla** pod wiatr. War. 5. nie daje należytego objaśnienia.

Zastawka, toż co **stawidło** bądź przy młyńie wodnym, bądź wewnątrz młyna wietrznego.

***Zastrzał**, jedna z czterech potężnych belek, ustawionych pochyló i utkwionych w podwalinie; podpierają one **stember** wiatraczny. Matl. Zastrzał zowią gdzieś **sztrabą** (nm. Strebe). Por. **Podbudynek** wiatraka.

***Zesztorcować**, ziarno: p. **Sztorcować**.

***Zgórować**, wodę: spiętrzyć, wznieść do żądanej wysokości. „Gdzie woda zaledwie do dwóch stóp **zgórować** się daje“ Kic. 113.

Złożenie, para kamieni młyńskich, odpowiednio przysposobiona do ruchu, inaczej **ganek**; para walców do mielenia, zwana też **stołem walcowym**, ros. postaw (żernowej, walcewej). „Młki męły się na **złożeniach** z francuskich kamieni“ Kic. 29. „Iłoma złożeniami walców rozporządzamy“ Tamże 58. „Miejsce, gdzie **złożenia** kamieni osadzone“ Tamże 111.

Ż.

***Żarnów**, staropolska ta nazwa kamienia młyńskiego, znana z za-
bytków 15 w. (p. Sł. Etym. A. Brücknera), została pominięta
przez War., który przy pozycji **żarna** zamieszcza na podsta-
wie Lindego znacznie późniejszą, bo z 18 w., i prowincjonalną,
ujawniającą wpływ ruski formę **żorn** na określenie młynka
przy hucie szklanej, natomiast nie powtarza za nim formy
16 w. **żarno**; podobnież **żarenkiem** zowią na Kaszubach mły-
nek do pieprzu. **Żarnów** (czes. žernow, ros. жернов i żor-
now) wyszedł z pamięci naszych młynarzy, którzy, posługują
się jedynie mianem **kamień** (górný: **biegacz**, **biegun**, **wierzch-
niak**, dolny: **spodek**, **leżak**). P. także **Paprzyca**.

***Żądło**, ostrość powierzchni kamienia młyńskiego. „Kamieniom
świeżo ostrzonym należy otrębami przydrzeć nieco **żądła**“
Kic. 63.

Żubrować, czyścić zboże we młynie na kamieniach (**ganku**).
„Ilość zboża, jaką potrzebujemy w danym czasie **ożubrować**“
Kic. 11. Z nm. säubern, które już w 15 w. zapożyczone zo-
stało przez nasz język górniczy: „**żubrować** (1497) = wybie-
rać puste ziemie, zanim się natrafi na ciało kopalne“ Łabęcki.
War. niewłaściwie wyodrębnia pozycje: **zubrować** i **żubrować**,
przyczem znaczenie tego słowa w młynarstwie objaśnia w spo-
sób dość bałamutny.

***Żubrowiny**, odpadki przy czyszczeniu zboża na ganku. (War.
zubrowiny).

Żubrownik, **Żubrowy ganek**, rodzaj żarn, złożenie czyli ganek
młyński do czyszczenia zboża. Z pozycją **żubrownik** w War.
jest bodaj identyczna pozycja: **zuberek**, zamieszczona tamże
bez bliższego wyjaśnienia i zaczerpnięta z Gwar. „Dokładny
żubrownik jest fundamentem w młynarstwie“ Kic. 25.

***Żubrówka** (War. **zubrówka**), czynność żubrowania zboża.

50
38000

BIBLIOTEKA
GŁÓWNA

AKADEMII
GÓRNICZO
HUTNICZEJ

133927

Nie

wypożycza się

N5B 16076